

צדק אקלימי ותכנון מגדרי ביישובים בישראל

מוגש לח"כ עאידה תומא סאלימן, יו"ר הוועדה לקידום מעמד האישה ושוויון מגדרי בכנסת
מושב מיוחד לרגל יום הסביבה בעולם, 7 ביוני 2016¹

רקע

העלאת סוגיות מגדר ושוויון מגדרי כיעד מרכזי בהתוויית מדיניות סביבה ואקלים בישראל, הכרחית, לאור הניסיון הנצבר בעולם, לפיו קיימת קורלציה בין סביבה ומגדר, וכן, התקדמות לעבר שוויון מגדרי הינה בעלת השפעה חיובית עמוקה על רווחה חברתית וסביבתית של הקהילה. החשיבות בהעלאת הנושא במסגרת הוועדה למעמד האישה, ביום הסביבה בכנסת 2016, נחוצה בשל אותו ניסיון נצבר, המלמד על כך שאם תכניות סביבתיות אינן מנוהלות באופן מודע לנושא המגדרי, הרי שיוזמות סביבתיות עלולות להניע אי שוויון מגדרי. במישור המדינתי והבינלאומי, מצטברות העדויות הקושרות בין שוויון מגדרי ותוצאות סביבתיות משופרות. לדוגמא, מדינות עם יותר נשים החברות בפרלמנטים שלהם, נוטות יותר להקצות שטחי קרקע מוגנים ולאשר אמנות בינלאומיות בנושאי סביבה. ולהיפך, כאשר אי השוויון המגדרי גבוה, מדדים האומדים מצב הסביבה ובכללם רמות זיהום אוויר, גבוהים יותר גם כן.

תכנון מגדרי משמעותו מיפוי צרכים תכנוניים של קבוצות אוכלוסייה שונות, בהתאמה למאפייני גיל, מגדר, מיקום גיאוגרפי, מעמד סוציו-אקונומי, השתייכות אתנית, וכן בהקשרים של תפקוד מוניציפאלי ואזורי, נגישות תחבורתית, חסמים ומנופים תרבותיים, דפוסי תעסוקה, עם דגש על תעסוקת נשים, ומוביליות חברתית וכלכלית.

צדק אקלימי מתייחס לשני מרכיבים מהותיים בשיח בנושא האקלים²: האחד, במישור הגלובלי, אי-שוויון מתמשך בין מדינות מפותחות למתפתחות, לפיו האחריות ההיסטורית לשינוי האקלים הנוכחי, המתרחש כתוצאה מעליה בכמות גזי החממה המצטברים באטמוספירה, רובצת בעיקר על מדינות הצפון המתועשות³. השני, החשיפה לסיכונים האקלימיים, הכלכליים, החברתיים והפוליטיים הנובעים מהתחממות כדור הארץ

¹ המסמך "תכנון מגדרי וצדק סביבתי בישראל" הוצג לראשונה בדיון במסגרת הוועדה למעמד האישה, יום הסביבה בכנסת (2013), ונמצא באתר האגודה לצדק סביבתי [כאן].

² השיח הציבורי הרחב, האקדמי-מחקרי והפוליטי ברמת מדינה והקהילייה הבינלאומית
³ <http://homocombustans.com/2009/11/13/400>

The Association of Environmental Justice in Israel (AEJI)
المنظمة للعدل البيئي האגודה לצדק סביבתי בישראל

חמורה יותר במדינות העניות יותר. ברמת מדינה, אי שוויון אקלימי הוא מאפיין בעל חשיבות לקביעת מדיניות אקלים ואנרגיה לאומית, ובכלל זה: משטר פליטות גזי חממה, יישום כלים כלכליים המיועדים למימון תכנית אקלים לאומית.

האגודה לצדק סביבתי בחנה את פרופיל פליטות גזי חממה ביחס לדפוסי צריכה של עשירונים סוציו-אקונומיים, עפ"י נתונים עדכניים של החברה בישראל. ממצאי המחקר מורים על אי שוויון אקלימי ביחס לנתוני פליטות גזי חממה בישראל לנפש, בתחומי צריכה של אנרגיה ותחבורה, ונתוני פליטה של גזי חממה בעקבות ייצור של פסולת ברמת יישוב⁴. הממצאים מלמדים על כך שמשקי בית המשתייכים לעשירון ההכנסה העליון בישראל מייצרים פליטה לנפש שהיקפה גדול פי יותר מ-20 (בהתאמה לתחומי הצריכה) בהשוואה לפליטה לנפש בעשירון התחתון. אי השוויון האקלימי בישראל עמוק כל כך, ממחיש שפליטת CO₂ מהווה מכפיל של אי-שוויון.

נתונים אלה, יחד עם התרחישים האפשריים לביטויי שינויי האקלים באזורינו, לפיהם ההתחממות תפגע משמעותית במחזור המים ותצמצם הנגישות למי שתייה ראויים באזורים נעדרי תשתיות, קו המדבר ינדוד צפונה ויגרום להעלאת הטמפרטורה באזורי מרכז הארץ המתונים. באזורי קו המדבר (אזור באר שבע ודרומה) תנאי אקלים קיצוני, התייבשות מקורות מים ועוד. תופעות אלה מחייבות תכנון סביבתי מותאם לאזורים חמים, ובהתאמה לדפוסי פעילות של מבוגרים וילדים ושהייה במרחב הפתוח.

תכנון וצדק סביבתי ביישובים בישראל

דו"ח מחקר של האגודה לצדק סביבתי, הבוחן בפרמטרים מדידים את מצב הסביבה והשירותים הסביבתיים והתחבורתיים ב-200 רשויות מקומיות בארץ, מלמד על פערים גדולים בין יישובים יהודים וערבים בתשתיות ובתכנון סביבתיים.

במסגרת המחקר נבחנו בשלב הראשון חמישה תחומי ליבה מרכזיים המגדירים את איכות החיים והסביבה, ואת מידת הסיכון הסביבתי והבריאותי ביישובים, כדלקמן: טיפול בביוב, איכות המים, נגישות לתחבורה ציבורית, זיהום אוויר ושטחים ציבוריים פתוחים. למעט תחום זיהום באוויר, בו בדקנו נתונים אזוריים ולא יישוביים, בשל אופי פיזור מזהמים באוויר, הרי שבכל ארבעת התחומים של תכנון ותשתיות קיימים פערים משמעותיים בין יישובים יהודים וערבים, וכמו כן הבדלים מעמדיים בין יישובים המשתייכים לאשכולות תחתונים לבין אשכולות עליונים של משרד הפנים⁵. הפערים הגדולים ביותר התגלו בתחום התכנוני של השטחים הציבוריים הפתוחים (שצ"פ). בממוצע משוקלל ביישובים יהודים לעומת יישובים ערבים - יש פי 21 שצ"פ יותר לנפש (0.34 לעומת 7.36), ו-94% מהיישובים בהם יש 0 שצ"פ לנפש, הם יישובים ערבים.

⁴ צדק אקלימי בישראל - אי שוויון בפליטת גזי חממה בצריכה של חשמל ביתי ושימוש ברכב פרטי - נייר עמדה מס' 1 (2010)
⁵ צדק אקלימי בישראל - אי שוויון בפליטת גזי חממה בתהליכי ייצור וטיפול בפסולת עירונית מוצקה - נייר עמדה מס' 2 (2013).
⁵ אפיון רשויות מקומיות וסיווגן לפי הרמה החברתית כלכלית של האוכלוסייה בהתאם לפרסומי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

מול נתונים אלה של ערכי אי שוויון סביבתי קיצוניים בין יישובים, משרד השיכון גיבש תקן תכנון גנים ציבוריים, שלפיו אדריכלים יתכננו שטח קטן יותר של גנים ציבוריים ושטחים פתוחים ביישובים ערביים וחרדיים בישראל לעומת יישובים יהודיים. לפי ההנחיות, בעיר ישראלית רגילה יש לתכנן 15 מ"ר גנים לנפש, ואילו בערים חרדיות וערביות 10 מ"ר גנים לנפש בלבד.

הערכות לפעולה - דיון והמלצות

בדומה ליוזמות במדינות מפתח בעולם, ובהן מדינות האיחוד האירופי, במסגרתן הושקה תכניות אסטרטגיות לשוויון מגדרי, האגודה לצדק סביבתי בישראל מציעה לגבש מדיניות ארוכת טווח בתחום 'סביבה, אקלים ושוויון מגדרי' הכוללת התייחסות ליעדי פיתוח בר קיימא עפ"י תכנית האו"ם, וליעדי הפחתת פליטות גזי חממה לנפש בישראל.

לאור ממצאי המחקר שערכנו לאפיון צדק סביבתי ביישובים בישראל, מאפייני שינויי האקלים החזויים לאזורינו לפיהם הטמפרטורה הממוצעת תעלה באופן משמעותי באזורים השונים בישראל, מוצע בזאת כי גיבוש תכנית אסטרטגית יורכב משלבי העבודה הבאים:

א. הקמת צוות משימה בנושא סביבה ושוויון מגדרי הכולל נציגים של גופי מחקר, ארגוני החברה האזרחית, משרדי ממשלה. עבודה הצוות תתמקד ב - :

1. זיהוי פרואקטיבי של צרכים וסדרי עדיפויות מגדריים בתחומי סביבה וקהילה והגדרתם כיעדים במסגרת תכניות סביבה ופיתוח ברמה מקומית, אזורית וארצית.
2. בחינה של היבטי תקציב ומימון תכניות פיתוח ויוזמות סביבה ואקלים בפריזמה חברתית ומגדרית.
3. בחינה של היבטי הייצוג המגדרי בוועדת תכנון באופן ההולם עיקרון צמצום אי שוויון מגדרי.
4. בחינה וגיבוש תכנית לצמצום סיכונים סביבתיים, בהם סיכונים המהווים איום על בריאות האישה, בשיתוף משרדי הבריאות והסביבה.
5. בחינה של דפוסי צריכה של החברה בישראל והשפעתם על טביעת הרגל האקולוגית והפחמנית. בחינה זו תיערך ביחס לדפוסי צריכה של משקי בית המשתייכים לעשירונים סוציו-אקונומיים שונים, וביחס למגדר, בהתבסס על ממצאי מחקר האגודה לצדק סביבתי המלמדים כי עשירונים סוציו אקונומיים גבוהים אחראים על פליטות גזי חממה, ביחס למקדמי הכנסה לעשירונים, פי ארבע יותר מאשר עשירונים נמוכים.

ב. תכנון סביבתי ומגדרי - פעילות לשילוב ההמלצות של צוות משימה לעיל, בהיערכות פרטנית סביבה ותכנון מותאם שינוי אקלימי:

1. בחינה מחדש של המלצות משרד השיכון לגבי תקן מפלה בתכנון גנים ציבוריים. לאור אי השוויון הקיצוני בשצ"פ, ולאור החיוניות של השטחים הפתוחים להיבטי רווחה חברתית של שטח פתוח לכל קבוצות האוכלוסייה, ובפרט לנשים וילדים, ובשל האיום בהתמעטות השטחים הפתוחים הראויים לשימוש למטרות

The Association of Environmental Justice in Israel (AEJI)
المنظمة للعدل البيئي האגודה לצדק סביבתי בישראל

- פנאי קהילתי בשל צפי להחמרה בתנאי האקלים בשטח ישראל והאזור - יש לפעול לצמצום האי שוויון במרחב בכל הקשור להקצאת שטחים פתוחים, עפ"י תקן ובפועל, ביישובים ערביים לעומת יישובים יהודים.
2. גיבוש המלצות לתכנון מותאם שינוי אקלימי בישראל, דרכי הצללה של שטח פתוח, הנחיות לשהייה בחוץ, השקיה ושתיה.
3. פיתוח תכניות לעידוד תרבות פנאי בשטח פתוח – בצד הגברת המודעות לחשיבות בילוי בשטח פתוח וירוק, יתרונות בריאותיים לשהייה בחוץ ובכלל זה להתפתחות תקינה של ילדים, היכרות עם חי וצומח בסביבת המגורים – גם פיתוח פעילות אקטיבית של שימושים בשצ"פ, כמסלולי הליכה מותאמים לקבוצות שונות בהן נשים, ילדים, משפחות. יש להפנות תשומת לב מיוחדת לשהייה מותאמת בתנאי אקלים משתנה.
4. יש לפעול לפיתוח וקידום מנגנונים של שיתוף ציבור מהותי בהליכי תכנון מקומיים, בשיתוף עם קהילות ויישובים, תוך מתן תשומת לב מבוססת לגודל שטח ולעקרונות צמצום האי שוויון המגדרי עפ"י הפרמטרים הסביבתיים המדידים, בפרט ביישובים חלשים ומגזריים.

הצעה למסגרת פעילות בישראל לשנים 2016 – 2020

- לקראת יום האישה הבינלאומי הבא, מרץ 2017, מוצע להכין מסמכי היסוד הבאים, על בסיס עיקרון של הכלה של חשיבה מגדרית בתכניות סביבה ואקלים:
- מסמך יסוד הממפה הצרכים והעדיפויות המגדריות בנושאי סביבה בהקשר תכניות לאומיות בישראל ובהן התכנית הלאומית לאקלים שהוקפאה ע"י הממשלה (2013) ובוטלה (2015).
 - מסמך כלכלי הבוחן תקציב תכניות סביבתיות ממשלתיות בפרויזמה של צמצום אי שוויון מגדרי וגיבוש המלצות בנושא.

האגודה לצדק סביבתי פונה ליו"ר הועדה למעמד האישה ולשוויון מגדרי בכנסת, ח"כ עאידה תומא סלימאן, בבקשה ליזום מחקר בינלאומי משווה, במסגרת מחלקת מחקר ומידע של הכנסת, בנושא סביבה, אקלים ושוויון מגדרי – ולבחון מהם כלי המדיניות ארוכת טווח במדינות מפתח בעולם, ובהן מדינות האיחוד האירופי ומדינות החברות ב-OECD, ולקיים דיון אסטרטגי במסגרת הועדה בכנסת עד תום שנת 2016.

לפרטים נוספים מוזמנים לפנות אלינו

האגודה לצדק סביבתי בישראל

www.aeji.org.il | carmit@aeji.org.il